

Název státu a jeho symbolika jako identifikační a identitu zprostředkující faktor národních dějin

*Těsnopisecký záznam ze 7. veřejného slyšení Senátu Parlamentu České republiky
(úplné znění vystoupení v rozpravě)*

<http://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssenat/htmlhled?action=doc&value=27462>

Petr Schnur

Veřejné slyšení Senátu PČR k jakémukoliv tématu se koná jen v případě, je-li hlasováním schváleno na jeho plenární schůzi. Vzhledem k vlažnému až ignorujícímu přístupu převážné části české politické, sportovní, hospodářské aj. reprezentace ke krátkému jménu České republiky (o tom viz články Klaudyána, roč. 4, č. 2, s. 51–58 a roč. 5, č. 1, s. 30–37) bylo schválení tohoto Veřejného slyšení na téma „Funkční rozlišování spisovných názvů Česká republika a Česko a jejich cizojazyčných ekvivalentů“ politicky prozíravé a moudré. Slyšení se konalo dne 11. května 2004 za předsednictví tehdejšího předsedy Senátu Petra Pitharta, který po přestávce předal řízení schůze senátorovi za KDU-ČSL Jaroslavu Šulovi, který uspořádat toto slyšení Senátu navrhl a zdůvodnil. Při jeho přípravě se opíral o členy v Brně působící Občanské iniciativy „Česko/Czechia“, která spolu s některými členy České geografické společnosti za podpory jejího tehdejšího prezidenta Ivana Bičíka připravila jeho obsahovou náplň. Chci připomenout i podporu, kterou dlouhodobě našim aktivitám poskytoval bohužel později zesnulý Jan Winkler, náměstek ministra zahraničních věcí ČR a později velvyslanec České republiky ve Spojeném království. Všechny přednesené příspěvky i záznam diskuse najdete na výše uvedené webové adrese. Podrobnější informaci o Slyšení čtenář najde v článku Libuše Čižmárové „Česko v senátu ČR“ uveřejněném na stránkách Geografických rozhledů, roč. 14, č. 1.

Zamyšlení Petra Schnura zde otiskujeme nejen pro jeho odbornou kvalitu, když se zabývá politicko-státoprávními kulturněgeografickými aspekty problému, na který jsme si sami zadělali, ale i pro jeho kulturní, duchovní a historický vhled. Důvodem je také pokračující výše uvedený postoj nejen české reprezentace, ale dokonce i některých českých geografů (!?) ke „křesťnímu jménu“ naší vlasti Česko a zejména jeho anglickému synonymu Czechia. Nelze se pak divit, že i na jinak kvalitní anglické (americké) verzi Wikipedie náleží tato jména mezi „prohibited words“, kde jsou o nich mazány nejen věty a odstavce, ale i celé články, a to i v diskusní sekci. Kým asi?

Leoš Jeleček

Petr Schnur, historik a sociální psycholog: Vážený pane senátore, vážené senátorky, vážení senátoři, dámy a pánové, dovoluji mi úvodem definovat pojmy, s nimiž budu pracovat. Tento pokus o definici není samoúčelný, nýbrž má podle mého soudu elementární návaznost na tematiku, kterou se dnes zabýváme: název státu a jeho symbolika coby identifikační a identitu zprostředkující faktor národních dějin.

Obecná terminologie hovoří o politickém a geografickém názvu státu. V souvislosti s naším tématem si dovoluji tyto dva názvy poněkud modifikovat. První z nich bych doplnil na politicko-státopravní, druhý na geograficko-kulturní. Slovo kulturní není v tomto smyslu chápáno v úzkém smyslu kolektivního vědomí, ale komplexně jako celková suma životního stylu národa obsahující všechny společenské oblasti. Zástupně bychom mohli použít výrazu sociokulturní.

Z mého referátu bude patrné, co touto malou úpravou sleduji. Nyní si jen krátce připomeňme základní rozlišení těchto jmen podle jejich funkce a významu. Do první kategorie patří například Slovenská, Francouzská či Italská republika, Spojené království Velké Británie a Severního Irska, Spolková republika Německo apod. Do kategorie druhé jména jako například Slovensko, Francie, Itálie, Velká Británie, Německo. Tyto názvy a jejich vzájemné spojení nám připadají natolik samozřejmé, že o nich ani neuvažujeme, natož abychom je nějak zpochybňovali. Jejich používání je tak běžné, že si neuvědomujeme následující skutečnost. Názvy mají svou historii a tvoří nedílnou součást každé národní identity. Dokážeme je rozlišit a automaticky smysluplně užívat tam, kde je to na místě. Nikdo z nás nemluví o dovolené v Italské republice nebo o vínech z Francouzské republiky. Pokud bychom tak činili, asi by skutečně po nás lezli slimáci.

Obecně by se daly geografické názvy evropských zemí podle způsobu jejich vzniku rozdělit zhruba do tří základních kategorií. Za prvé přenesením modifikovaného jména určitého, ve většině případů politicky dominantního regionu na celý stát, například Švýcarsko, Rakousko, Francie, které potom dalo jméno celému modernímu národu. Za druhé – naopak majoritní, popř. dominantní etnikum dává jméno zemi, příklady: Finsko, Rusko, Švédsko, Irsko, Německo. Varianta třetí, to jsou tradiční antická jména provincií – Itálie, Španělsko, Velká Británie, Belgie, které se pochopitelně v jiném územním rozsahu uchovaly do dnešní doby.

Vznik moderních evropských národů byl dlouhodobý proces, jehož podobu ovlivňovalo vzájemné působení vnitřních i vnějších faktorů. Mám na mysli sociokulturní dynamiku uvnitř národního společenství a zároveň jeho vymezení vůči okolí. Moderní národní stát je produktem kombinace sociálních, politických, kulturních a náboženských prvků určujících dynamiku jeho tvorby a jedinečnost jeho podoby.

Politický název státu vypovídá o jeho vnitřním uspořádání, aktuální státopravní formě a má tedy formální časový charakter. Ten může mít i dočasný. Geografické jméno země vypovídá o její historii a vzniku. Tvoří stabilní základ, na kterém se odvíjí politická historie a který představuje identifikační nadčasové pouto k dané zemi. Zatímco státopravní politický název vědomě zdůrazňuje historickou změnu a vývoj, tedy dynamiku národních dějin, symbolizuje geograficko-kulturní název jejich tradici, kontinuitu, trvalost a tedy jakousi nosnou plochu všech těchto změn či – chceme-li – jejich stabilizační faktor. Vyjádřeno jednou větou – jeho základním prvkem je dějinná identita a stabilita, sepnutí vznikající, resp. vzniklé sociokulturní jednotky jménem národ se zemí, kterou obývá. Je nezávislé na proměnách státního zřízení, použitelné při výkladech dějin národa a jeho státu.

Správné užívání obou názvů je obsahem referátů mých kolegů. Nicméně v našem tematickém kontextu je nutné podtrhnout tento důležitý fakt: Zatímco politický název deklaruje státopravní charakter státu, např. Spolková republika německo, Česká a Slovenská Federativní Republika, Dánské království apod., a nacházíme jej tedy většinou na oficiálních dokumentech a mezistátních smlouvách, vyjadřuje geografický název jeho kulturně-historickou tradici ve výše uvedeném smyslu. Zároveň slouží, v neposlední řadě z praktických důvodů, coby tzv. úzus k běžné komunikaci, a sice jak na národní, tak i na mezinárodní úrovni.

Geografický název země je tedy něco více než jeho pouhé označení na mapě. Jeho časté užívání vnáší tu či onu zemi do povědomí lidí na celém světě. Chápeme-li v tomto kontextu slovo kultura, kulturní jako souhrn, popř. sumu národních dějin, potom geografický název státu v sobě nese jeho historii, sociální i politickou, a sahá do doby, která předcházela formování moderního státu.

Pokud bychom chtěli mluvit v metaforách, potom bychom je mohli přirovnat ke jménu, které vyjadřuje naši neměnnou jedinečnost, zatímco politický název symbolizuje naši profesi, kterou můžeme během našeho života i několikrát změnit. Co tím míním? Francie byla královstvím, republikou, císařstvím a znovu republikou, vždy ale zůstala Francií. V tomto smyslu si trůfám rozlišit pojmy „stát“ a „země“. Obojí se vzájemně doplňují, mnohdy splývají, přesto ale nejsou identické. Známe to i z vlastní moderní historie, ať jsme žili v ČSR, ČSSR či ČSFR, pořád jsme v hokeji či fotbale fandili Československu. A na našich výrobcích byla neměnná, po celém světě známá a uznávaná značka „Made in Czechoslovakia“.

Geografické jméno státu symbolizuje, resp. vyjadřuje jeho národní a státní genezi a není tedy v žádném případě ani jakýmsi derivátem od názvu politického, ani jeho náhražkou, a už vůbec ne jeho přívěškem. Ba naopak. Politický název coby dobová záležitost je odvozován od názvu zeměpisného. Má svébytnou existenci a jako takový stojí tedy nad názvem politickým, který zákonitě podléhá politicky vyvolené / způsobené změně. Znamená zakotvení národa a jeho územního celku v prostoru a čase.

Pokud by geografický název chyběl či nebyl užíván, redukuje se národní dějiny pouze na aktuální část politických dějin. V tom smyslu, ve smyslu jeho nadstranickosti, představuje kulturně geografický název státu politikum par excellence. Znázorníme si to na příkladu názvu Německo. Za prvé: oba německé státy se snažily vytěsnit z názvu toho druhého slovo „německý“, psát a mluvit o tom druhém státu pouze ve zkratkách – DDR, BRD – byla politická direktiva na obou stranách z nich. Za druhé: byl kladen důraz na značku „Made in West Germany“. Za třetí: intervence ve prospěch doslovného překladu BRD do češtiny a slovenštiny, nikoliv NSR, nýbrž SRN, Spolková republika Německo. Rozdílné důrazy u obou států. Západní jej kladl na Německo, východní na republiku. Jak dobře víme, NDR neměla oficiální geografický název. Neoficiálním územ bylo pouze východní Německo.

Právě v této souvislosti bychom si mohli představit následnou paralelu, která mj. není z oblasti history-fiction, nýbrž kterou jsem sám zažil. Zvědavý cizinec XY, nepřilíš znalý historie – a to se nejedná o výjimečný příklad – pátrá po tom, kdo ti Češi vlastně jsou, kde žijí a odkud se tady vzali. V atlasu najde Czech Rep., Tschechische Rep. a navíc drobným písmem. Viděl jsem dokonce i mapy, na kterých náš název na rozdíl od Slovenska, prostě z důvodu místa vůbec nebyl uveden. V mapách vydaných o několik let dříve najde čtenář na tom místě stát jménem Czechoslovakia, Tschechoslowakei atd.

Zvědavost není ukojena a jde dál do historie. Co tam najde před rokem 1918? Rakousko-Uhersko a v něm v optimálním případě Böhmen und Mähren. Nemusím jistě zdůrazňovat asociaci, kterou tento pohled vyvolá. Jistě, Czechia, Tschechien, Tchèque a jiné nezachrání všechno, ale přinejmenším jejich důsledné užívání nebude z naší země již na první pohled dělat evropského exota. Kdybychom jím objektivně byli a naše státnost skutečně nebyla staršího data než z roku 1918, resp. 1993, potom bychom snad mohli k problému přistupovat s jistou tolerancí. Avšak náš stát budujeme již 1000 let a jeho hranice náleží mezi nejstarší státní hranice v Evropě. To našim neužíváním jeho zeměpisného jména zamlčujeme, ne-li popíráme. Jedno, že mnohdy je z nevědomosti a v podmínkách, ve kterých ankety o líbivosti názvu státu nahrazovaly kompetentní diskusi a politickou zodpovědnost.

Diskrepance mezi dějinnou hloubkou české národní a státní tradice a současným způsobem prezentace naší země je zarážející, lhostejnost zodpovědné politické reprezentace k tomuto stavu přímo děsivá. Již pouze z hlediska evropského standardu, který ukládá státu pečovat o své symboly, představuje skutečnost, že tak důležitý symbol, jako je korektní geografický název státu, je přenechán svému osudu, resp. libovůli různých vládních či veřejnoprávních institucí, ministerstev, sportovních svazů, Českého olympijského výboru, firem a koncernů, nestaví naši politickou kulturu zrovna do nejlepšího světla. Jev, který nenajdeme v žádném jiném evropském státě, jedno jestli na západ, sever, východ či jih od naší země. Jak je toto možné? Důvody leží v našich dějinách i v aktuální politice.

V naději, že onen politický deficit společně překonáme, se zamysleme pouze krátce nad historickými aspekty. Porážka českých stavů v roce 1620 a následný vývoj znamená zlom ve státoprávní kontinuitě Koruny české a zastavení národní a státní geneze mezi středověkem

a novověkem. Dvorská kancelář byla přenesena z Prahy do Vídně a jednotlivé země Česka byly řízeny separátně z Vídně. V praxi to znamenalo politickou izolaci Moravy a Slezska od Čech, rozbití společné politické identity v rámci státoprávní tradice zemí Koruny české kodifikované Karlem IV. Co k tomu říci? *Di vide et impera*.

V této situaci nemohl vzniknout ani společný název, který by symbolizoval nejen ji, nýbrž i tvořící se národní jednotu. České země neměly být vnímány jako jeden celek, natož pak státoprávní subjekt, nýbrž jako konglomerát říšských zemí s pokud možno přímou vazbou na Vídeň. Jednotící charakter společného názvu, který by vyjadřoval politickou a kulturní jednotu a zároveň státoprávní aspirace, jako tomu bylo například v případě Uher, anebo k ní vyzýval, jako tomu bylo v případě Itálie či Polska, chyběl. Po založení ČSR české země prostě splynuly názvoslovně s více či méně unitárně koncipovaným Československem. Příznačné pro českou politiku je, že ani předtím ani potom tento deficit nebyl rozpoznán, natož aby existovala systematická snaha o jeho nápravu.

Dovolte mi učinit *facit*. Nepochopitelnou diskriminací názvu Česko a především jeho cizojazyčných ekvivalentů zamlčujeme historicitu a tradici naší země a národa, který se na jejím území vytvořil. Více než 10 let sugerujeme světu, že státoprávní dějiny Čechů započali v roce 1993. Nahráváme tím těm politickým silám, které autenticitu státoprávního usilování českého národa zpochybňovaly a stále ještě zpochybňují.

Je na čase se vážně zamyslet nad tím, jak mohlo dojít k tomu, že jeden z nejstarších státoprávních národů Evropy není schopen tuto tradici vyjádřit prostřednictvím jména své země a že se ještě i v době vstupu do evropského společenství na poli politickém, kulturním, sportovním i hospodářském prezentuje světu výhradně pod svým jedenáct let starým politickým názvem jako něco nového, nehotového, ahistorického. Cituji: „Troska z legračního státu jménem Československo.“ (Josef Göbbels, 17. září 1938). Jako by české státní dějiny započaly v roce 1993 republikou a český národ se formoval teprve v jejím rámci. Tímto deficitem zaostáváme za všemi ostatními zeměmi, i těmi, jejichž státnost nemá zdaleka tak hluboké kořeny jako naše. Stačí se podívat na mnohými z nás přehlížené Slovensko, které tento problém řešit nemusí.

Republika je podobně jako monarchie formou věcí správy veřejných. Česko vyjadřuje naši národní identitu. Hlásíme se jím dodatečně k vlastní historii před světem i námi samotnými. Zdůraznit historickou dimenzi vlastního národa a jeho státnosti je důvod, proč i při mezinárodních politických konferencích mají jejich účastníci před sebou ceduli s geografickým, nikoliv politickým názvem. Stát, jehož zeměpisný název není světu znám, popírá svou historicitu. Stát, který tento název ve světě neužívá, nepropaguje, zpochybňuje sám sebe. Pseudovlastenecký pokřik hokejových fanoušků „kdo neskáče, není Čech“, to nenapraví.

Vážené členky a členové Senátu, patří vám díky za umožnění tohoto slyšení. Preambule Ústavy České republiky vyzývá k rozvíjení státní tradice české i československé. Obojí dědictví chápou jako závazek do budoucna. Důstojné a korektní užívání geografického názvu státu tak, jak se to děje ve všech ostatních zemích, k tomu neodmyslitelně patří. I naše vlast má své jméno. Jaký mu dáme současný obsah, záleží na nás samotných. Prosím, využijte v tomto smyslu svou autoritu k jejímu prospěchu.

Děkuji vám za pozornost. /Potlesk

Autor je religionista, historik, sociální psycholog a žurnalista, žije v Hannoveru, SRN.